

Г. І. Гримашевич
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

**СТАТИЧНЕ Й ДИНАМІЧНЕ В СУЧАСНИХ
СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ
(НА МАТЕРІАЛІ ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТІВ)**

Сучасне діалектне мовлення під впливом переважно екстралінгвальних чинників зазнає певних видозмін, які, з одного боку, свідчать про статичність говіркових елементів, а з іншого – про їхню динаміку.

Проблеми статичності й динаміки говіркових утворень українського діалектного континууму перебували в полі зору мовознавців, зокрема Л. Коць-Григорчук, К. Глуховцевої, Г. Мартинової, М. Бігусяка, У. Добосевич, О. Костів, Д. Марєєва, Л. Кисляк, М. Волошинової, О. Гавадзин та ін., у працях яких здебільшого зосереджено увагу на динаміці діалектного лексикону (напр., докладно динаміку лексики українських східнослов'янських говірок проаналізувала К. Глуховцева [3]; лексичні процеси в лексичній системі окремих говірок південно-західного наріччя – М. Бігусяк [2] та ін.).

Мета нашої розвідки – на матеріалі репрезентантів говіркового мовлення – сучасних діалектних текстів, які зібрані в середньополіських говірках Житомирської області під час діалектологічної практики студенти-філологи у 2022–2023 роках, записавши спонтанні тексти на аудіоносії від жителів переважно старшого покоління, простежити статичні й динамічні елементи у фонетичній системі зазначеного ареалу, акцентуючи на царині вокалізму, адже саме в діалектному тексті говіркові риси демонструють системність свого вияву.

Варто зауважити, що саме фонетична система як визначальна здавна привертала увагу дослідників (напр., О. Шафонського, М. Максимовича, О. Потебні, А. Кримського та ін.). С. Бевзенко зауважував, що діалектні відмінності, які стосуються самої системи місцевого діалекту, самих її основ, спостерігаються лише у фонетиці, адже звукові особливості насамперед визначають загальний характер діалекту, відіграють

вирішальну роль в умовах протиставлення одного говору іншому [1, с. 35 – 36].

Терени північноукраїнського наріччя з позиції функціонування фонетичних особливостей, насамперед у царині вокалізму, стали об'єктом дослідження В. Ганцова, О. Курило, А. Залеського, Т. Назарової та ін., а саме середньополіського континууму – В. Брахнова, Т. Назарової, М. Ткачук, хоча фіксація нового діалектного матеріалу уможливило подальше вивчення фонетичної системи Середнього Полісся.

З огляду на вказану мету відзначимо статтю Г. Мартинової, яка, характеризуючи статичне й динамічне у фонетичній і фонологічній системах північних середньоаддніпрянських говірок, зауважує, що статичні явища, які переважають кількісно над динамічними, і свідчать про статику системи [5], та працю Д. Марєєва, який простежив динаміку системи вокалізму на звукових виявах фонем у різних говірках східнополіського діалекту [4].

Проаналізувавши сучасні діалектні тексти із середньополіських говірок, відзначимо насамперед статичні особливості в царині вокалізму, основною з-поміж яких є передовсім збереження звуків неоднорідної звуженої артикуляції в новому закритому складі [ô] – на місці етимологічного [o] та [ê] – на місці давнього [e]: *вôн так'їй па'хуч'їй / то м'ї та'тарн'їку нар'вôм / ти'їе 'д'êт'ї ў сно'н'ї позас'т'їлайом на тôм / бе'рôм теї снôп* (с. Тхорин Коростенського р-ну). Така риса досить стійка в досліджуваному ареалі, оскільки її системно фіксував М. Никончук у II пол. XX ст. [6, с. 76]

Статичністю відзначається ще одна ідентифікаційна риса середньополіського ареалу – наявність [ê] на місці ъ: *гл'а'д'у / 'шото ку'ма не гре'бе 'с'êно / а 'земл'у розгр'ê'байе // ка'жу / не ч'ê'пай-но / то ма'бут' зем'ни'їе 'оси' // ў'се-так'ї розгрê'бла ку'ма <...> на сво'їе м'їаке 'м'êсце / да-да / аж дв'ê зем'ни'їе 'оси' пра'м'їс'ен'ко ў те 'саме м'їаке 'м'êсце // ої / було ж то с'м'êху / шо не ка'ж'êт' / 'л'удон'к'ї / ўсе було / но та'ке не 'бач'їла // не мог'ла мо'їа ку'ма 'цêлу н'ї'д'êл'у с'ї'д'êт' на 'лавочи'ї (свт Олевськ Коростенського р-ну); ў 'л'êс'ї 'б'êгайт' шче ў нас і ло'с'ê / 'ход'ат у 'наши'х м'êс'тах і 'д'їк'їїе 'кози' /*

'ход'ат у нас і за'цѣ /б'ѣгають у нас і с'в'ін:ѣ /б'ѣгають 'д'ік'іє у нас <...> і жураў'л'ѣ 'л'ѣтайут у нас (с. Нові Велідники Коростенського р-ну).

У північних районах Житомирщини, які розташовані недалеко від Білорусі, наявна така риса, як пом'якшення приголосних перед [e], яка теж відзначається статичністю: *д'е ти' ход'іш / д'е ти' б'род'іш / іа т'е'б'е шу'кайу / ўс'іх л'у'д'ей п'і'тайу* (с. Листвин Коростенського р-ну); *д'е б ти' не^а хо'д'іў / д'е б ти' не^а буў / а т'е'б'е с'ораў'но 'т'агн'е до сво'іє 'дом'і* (с. Черевки Коростенського р-ну).

Середньополіський етномовний континуум вирізняє з-поміж інших ще одна унікальна риса – практично відсутність звука [и], натомість на його місці наявність [і], [и']. Такі вокалічні елементи здавна відомі в північних районах Житомирської області. Зараз вони (особливо звук [і], який пом'якшує попередній приголосний) представлені в мовленні тільки представників старшого покоління, оскільки молодь намагається уникати значного пом'якшення консонантів, тому звук [і] часто замінює на [и']: *і ко'л'і 'й'ѣхал'і 'д'ѣтк'і за гра'н'іцу шче до во'їни' до / ц'о'йє во'їни' / то іа да'вала і'кони' / поўш'і'вала і салх'в'етк'і і ўс'е да'вала / вез'л'і і ў'пол'ішу / і ў ка'наду вез'л'і / то ўс'є ма'н'є про'с'іл'і <...> іа л'у'б'іла в'іш'і'ват' / іа на ібм / тбм ўши'ван'ііі д'ен' при' дн'є ўш'і'вала / ўш'і'вала / у ма'н'є ўс'є 'в'іш'іте* (с. Тхорин Коростенського р-ну); *ко'л'іс' ўс'є но'с'іл'і хуст'к'і // ну 'д'ѣўка 'може хо'д'іт і баз 'хустк'і / пр'ібе'ре 'коси' / а моло'д'ічк'і бо'рон' 'боже // жон'к'і за'ўйазвал'іс у моло'д'ічку / а д'ругу 'хустку по'верху нап'інал'і // а д'ѣўк'і од'е'вал'і од'ну 'хустку / і ў моло'д'ічку / і на'зад* (с. Черевки Коростенського р-ну).

Зазнає динаміки й така риса, як наявність е в ненаголошеній позиції на місці [e], яка ще в кінці ХХ ст. охоплювала весь ареал середньополіських говірок Житомирської області [6, с. 128], натомість сьогодні фіксуємо її тільки в мовленні людей похилого віку: *на мо'йбі 'памет'і та'кого не бу'ло / з д'ев'е'т'і ч'і з д'ес'е'т'і год іа ўже ро'б'іў на 'пол'і* (с. Черевки Коростенського р-ну); *у 'нашом ко'лодез'і 'зоўс'ім 'мало во'ди' / не'ма дош'чоў* (с. Заріччя Коростенського р-ну).

Насамкінець варто схарактеризувати ще одну унікальну рису, зафіксовану в групі говірок Коростенського (до останньої адміністративної реформи Овруцького) району, – заміна [e] на [a], особливо в заперечній частці *не*, яка набуває форми *на*. Таку особливість мають говори південно-західного наріччя, де [e] замінюється на [a] або рідше на інші відповідники після м'яких та шиплячих приголосних [7, с. 481], водночас у середньополіських говірках таке явище спостерігаємо після твердих приголосних: *на буду / на з'найу / на 'хочу / на 'можу / до ї на про'сі ў ма'н'е ні'чого // йа ї баз т'е'б'е з'найу / шо м'ін'е т'реба ро'б'ім / на ко'мандуї* (с. Черевки Коростенського р-ну). Сьогодні аналізована риса теж зазнає певної динаміки, оскільки повною мірою збережена лише в мовленні представників старшого покоління.

Отже, фонетичні риси середньополіських говірок Житомирської області в царині вокалізму демонструють тяглість від найдавніших періодів, залишаючись здебільшого статичними, водночас в сучасних умовах окремі з них зазнають динаміки переважно в мовленні говірконосців молодшого покоління.

Література

1. **Бевзенко С. П.** Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 247 с.
2. **Бігусяк М.** Динамічні процеси в лексичній системі говірок сіл Сівка-Войнилівська та Мошківці Калуського району Івано-Франківської області у світлі різночасових свідчень. URL : <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/5533> (дата звернення 11.11.2023).
3. **Глуховцева К. Д.** Динаміка українських східнослобожанських говірок. Луганськ, 2005. 592 с.
4. **Марєєв Д. А.** Із спостережень над динамікою вокалізму в східнополіських говірках. URL : http://46.201.250.252/bitstream/handle/123456789/401/%d0%9c%d0%b0%d1%80%d1%94%d1%94%d0%b2_%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 12.11.2023).
5. **Мартінова Ганна.** Статичне й динамічне у фонетичній і фонологічній системах північних середньонадніпряньських говірок. URL :

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37518/23-Martinova.pdf> (дата звернення 13.11.2023). 6. **Никончук М. В.** Правобережнополіські говірки в лінгвогеографічному висвітленні: Монографія. Житомир, 2012. 316 с. 7. **Українська мова. Енциклопедія.** Видання друге, виправлене і доповнене / Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. (заступник голови) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.